

2. Волковинский В. М. Батько Махно. — К., 1992. — 48с.
3. Савченко В. А. Двенадцать войн за Украину. — Х., 2002. — 415 с.
4. Винниченко В. Відродження нації. Ч. III. Репринтне відтворення видання 1920р. — К., 1990. — 542 с.
5. Махно Н. И. Азбука анархиста. — М., 2005. — 572 с.
6. Канев С. Н. Революция и анархизм: из истории борьбы революционных демократов и большевиков против анархизма — М., 1987. — 328 с.
7. Белаш А. В., Белаш В. Ф. Дороги Нестора Махно. Историческое повествование. — К., 1993. — 592 с.
8. Семанов С. Н. Махно. Подлинная история. — М., 2001. — 319 с.
9. Аршинов П. История махновского движения (1918–1921гг.) — Запорожье, 1995. — 248 с.

В. В. Барцьось

Вінницький державний педагогічний університет ім. М. М. Коцюбинського

АКЦІЇ СОЛІДАРНОСТІ СТУДЕНТСТВА М. ВІННИЦІ З ГОЛОДУЮЧИМИ У КИЄВІ В ЖОВТНІ 1990 Р. ЯК ВИЯВ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ

Говорячи про еліту, важливою складовою якої завжди були широкі кола інтелігенції, важко не замислитись над питанням, яку роль вона відігравала протягом того історичного шляху, який пройшла українська нація? Відповідь можна отримати, переглянувши сторінки національної минувшини. Дана стаття розглядає українське студентство як частину інтелігенції, як одну із складових груп еліти в цілому. Конкретним об'єктом дослідження є вінницьке студентство в акціях солідарності і підтримки з голодуючими студентами в Києві у жовтні 1990 р. В цьому контексті автор намагався переглянути тогочасні події з метою з'ясувати причини, мотиви, наслідки акцій студентської молоді, розглянути зміст їхньої позиції і чи можна її вважати громадянсько-патріотичною, проаналізувати значення акцій в цілому на основі наявних джерел.

На даному безпосередньому прикладі показується історична традиція і закономірність української молоді інтелігенції у ініціативі і у скеруванні тих чи інших важливих суспільно-політичних подій і радикальних перетворень в житті держави. В даному випадку мова піде про 90-ті рр. ХХ ст., тобто про новітній час в українській історії.

Розглядуване питання не є випадковим, воно базується на багатому досвіді і традиціях попередників в боротьбі за державність, а це в свою чергу робить його ширшим в науковому значенні. Прикладів служіння українського студентства Вітчизні є достатньо, чого варто згадати участь бурсацтва і випускників Острозької і Києво-Могилянської академій в національно-визвольному русі XVI–XVIII ст., студентських кіл Харківського, Київського, Одеського, Львівського та інших університетів і гімназій протягом XIX ст. в процесі національно-культурного відродження в Україні, подвиг курсантів під Крутами, героїчні сторінки визвольних змагань ОУН-УПА 30–50-х рр. і дисидентський рух 60–70-х рр. XX ст. Безпосередню участь в цих подіях брала українська молодь, переважно студентська.

Якщо говорити про літературу з цієї теми в загальноукраїнському плані, то вона є в доволі значній кількості, чого не можна сказати про місцеві джерела. Дана проблематика висвітлюється в працях О. Гараня, В. Ковтуна з досить об'єктивними оцінками, також в тогочасних періодичних виданнях, таких як “Вісник Руху”, “Комсомольская правда”, “Известия” та інших. Стаття в основному базується на регіональних джерелах інформації, а саме використано періодичні видання “Вінницька правда”, “Комсомольське плем'я”, деякі моменти висвітлені у використаних архівних справах: Ф. 136, оп. 88, спр. 1, арк. 111, 121; спр. 14, арк. 21. Описаний вище матеріал є цінним стосовно розглядуваних подій з точки зору очевидця, фактажу, в ньому описується ставлення місцевої влади до студентських акцій. Варто брати до уваги при аналізі джерел інформації цензурний вплив, в умовах якого працювала тогочасна преса. На регіональному рівні джерельна база на цю тему є бідною або ж ще чекає на своє опублікування. Дана стаття є частковим висвітленням подій місцевого значення з ціллю їх розгляду і аналізу в контексті державницьких процесів в Україні на початку 90-х рр. XX ст.

Жовтень 1990 р. відомий в Україні голодуванням студентів у Києві, що відбувалося паралельно з іншими бурхливими подіями цього періоду, який проходив під знаком боротьби за українську державність і суверенність в рамках тоталітарного комуністичного суспільства, розхитаного “перебудовчими” процесами. Голодування проходило 2–17 жовтня 1990 р. Ініціаторами голодування виступили Українська студентська спілка та львівське “Студентське братство”.

Наприкінці першої декади жовтня в голодуванні брали участь 158 учасників. У таборі були студенти з 24 міст України. До голодування студентів приєдналися народні депутати С. Хмара, Л. Горохівський, В. Колінець, О. Гудима, М. Куземко, Ф. Свідерський, Б. Ребрик, Я. Зайко, Я. Кендзьор, В. Бедь, М. Горинь. Щодня біля табору голодуючих студентів відбувалися багатотисячні мітинги [1]. Студенти вимагали відставки голови Ради Міністрів УРСР В. А. Масола, відмови уряду республіки від підписання Союзного договору, передачі місцевим органам влади майна КПРС та ВЛКСМ на території України, відбування юнаками України військової служби за межами республіки лише на добровільних засадах, перевиборів Верховної Ради УРСР [2]. Ці події знайшли палкі відгуки серед студентів ряду регіонів України.

Характерним прикладом такого розвитку подій стали акції у м. Вінниці — обласному центрі Вінниччини, де активізуються студенти вінницьких вузів. Газета “Комсомольське плем’я” описує події, що відбувалися в політехнічному інституті: “Вінниця. 15 жовтня. Заклик голодуючих студентів провести всеукраїнський страйк-маніфестацію знайшов підтримку у Вінницькому політехнічному інституті. О 12 годині дня (до речі, все проводилось під час великої перерви й пари не були зірвані) пройшов мітинг в підтримку вимог голодуючих. Біля центрального входу в інститут зібралося близько 50 студентів. Крім ініціаторів мітингу з Незалежної студентської спілки, на ньому виступив голова виконкому Вінницького крайового Руху Нижник О. К., який звернувся з закликом поставити свої підписи в знак солідарності з голодуючими. Після мітингу ініціативна група з НССВП збирала підписи у всіх, хто входив й виходив з інституту. Цікаво, що й деякі викладачі інституту теж поставили свої підписи. На другу годину дня було зібрано 258 підписів. Крім цього, представник НССВП зібрав 55 підписів у Вінницькому філіалі Київської сільгоспакадемії. Зібрані підписи будуть відвезені до наметів голодуючих у Київ. Підтримали вимоги голодуючих також учні Вінницького кооперативного технікуму” [3].

Наступного дня, а саме 16 жовтня вінницькі студенти відгукнулись на заклик по радіо своїх київських колег і не вийшли на заняття. Про ці події оповідає “Вінницька правда”, в даному випадку річ піде про Вінницький державний педагогічний інститут: “Тим часом

відбувся мітинг. Один за одним виступали промовці, говорили про наболіле. Майорів синьо-жовтий прапор, впадало у вічі гасло: “Студентська громадо! Кому не байдужа доля голодуючих студентів у місті Києві та нашої неньки-України, вливайтесь в ряди всеукраїнського студентського страйку”. Трохи оддалік стояла група узбеків, що навчаються в педагогічному інституті, опановують тут російську мову та літературу. Виявляється, вони теж солідарні з вимогами киян” [4].

Подаю з цього ж видання інтерв’ю з студентом історичного факультету, головою страйккому Анатолієм Харкавим: “Ми вже провели один страйк, попереджувальний, 27 вересня, це — другий. Ми повністю підтримуємо вимоги київських студентів і будемо наполягати, аби їх виконали, і наших два хлопці там голодують. Це — Юрко Слісарчук та Ігор Федоришин. Надіслали ми телеграму Верховній Раді УРСР. Чекаємо, яке буде реагування. Якщо в парламенті не прислухаються до наших вимог, не виконають їх, будемо вживати інших заходів”.

Є також свідчення про описані події і в газеті “Комсомольське плем’я”, яка розповідала: “Наступного ранку, 16 жовтня, студенти Вінницького педагогічного інституту ім. Островського оголосили страйк в підтримку голодуючих та їхніх вимог. Завідуючий кафедрою історії СРСР професор Шульга в ході імпровізованого мітингу заявив: він цілком поділяє вимоги студентів, що голодують у Києві, підтримує їхню боротьбу. Однак, сказав професор, селу потрібні вчителі. І найліпшим виходом буде, коли студенти розійдуться по аудиторіях. Певний резон у цих словах, звісно, є, однак студенти порахували за неможливе скористатись з такої пропозиції. Обрано страйковий комітет. До його складу увійшли по двоє представників від кожного факультету. Головою страйккому обрано студента четвертого курсу історичного факультету А. Гаркавого. За ініціативою страйккому студенти заблокували входи до навчальних корпусів. Одночасно ведеться збір підписів в підтримку вимог голодуючих у Києві студентів. За три з половиною години зібрано близько 560 підписів. Ряд викладачів педінституту підтримали своїх студентів. Зокрема, викладач кафедри філософії А. П. Сім’ячко сказав: “Я схилию голову перед громадянським подвигом цих молодих людей, вірю у їхні світлі помисли”. Страйкуючі прийняли звернення до Верховної Ради УРСР з підтримкою вимог голодуючих студентів. Після цього голова

страйккому А. Гаркавий оголосив про завершення одноденного страйку. 17 жовтня заняття в інституті відновлено [5]. Аналізуючи все вище викладене можна зробити ряд висновків. Українська еліта в особі студентської молоді вже вкотре підтвердила своє історичне призначення, взявши на себе відповідальність говорити відкрито і принципово відстоювати власну позицію стосовно суспільно-політичних перетворень в державі, тодішньому СРСР. Треба брати до уваги ту обставину, що вплив компартійних органів був ще доволі широким, а будь-які прояви патріотизму і національно-свідомої позиції засуджувалися і залишалася в силі можливість бути покараним за інакдумство принаймні виключенням з університету. Причини і мотиви активності студентства обґрунтовуються самими вимогами, які на той час мали доволі радикальне і прогресивне значення, втілення в життя яких зі здобуттям Україною незалежності засвідчило їхню необхідність і право на об'єктивне існування. Акції солідарності і підтримки голодуючих у Києві вінницькими студентами були далеко не сплеском емоцій, які мали тенденцію до швидкого згасання. Прикладом в даному випадку є організаційна згуртованість і принциповість у збиранні підписів і прийнятті відповідних документів до органів державної влади УРСР. Вимоги подолання монополії на владу КПСР-КПУ, відмова підписання нового Союзного договору, перевибори до Верховної Ради УРСР та ряд інших вимог сприяють утвердженню в думці про свідому громадянсько-патріотичну позицію студентства. Свідомість вибору і послідовність у діях студентської молоді доводять подальші події у м. Вінниці, безпосередню участь в яких вона брала. Місцеве студентство активно включилося в рух національно-культурного відродження разом з іншими патріотично і демократично налаштованими групами і організаціями, такими як Рух, СНУМ, ТУМ, Меморіал, УГС та інші. Місцева ж комуністична пропаганда, глашатаями якої виступала партійно-номенклатурна еліта, дає цим подіям свою оцінку: "Змінюються і зовнішні умови. Передусім ідеологічна обстановка. В районах базування військ діє більше 100 політизованих організацій. По меншій мірі 20 із них крайнє реакційної спрямованості. Своєю антирадянською, антиармійською активністю виділяються організації українських націоналістів (ОУН), Український Гельсінський союз (УГС), Союз незалежної української молоді (СНУМ). Все сильніше звучать лозунги "Геть окупантів", "В російсь-

ку армію не підєм”, “Україні — національну армію”, заклики реабілітувати Петлюру і Бандеру” [6]. Читайте далі мовою архівних документів. “З іншої сторони, обком, всі партійні комітети повинні сприяти швидшому виходу профсоюзів із аморфного стану. Таке їх становище робітників вже не влаштовує. Вони починають симпатизувати Руху, СНУМу і іншим аналогічним формуванням” [7]. “На жаль, ми сьогодні особливо гостро відчуваємо, що невизначеність ідеологічного відділу обкому, міськкомів, райкомів партії, первинних парторганізацій в роботі з професорськими, викладацькими, педагогічними і студентськими колективами, помилки у виборі форм і методів призвели в ряді випадків до послаблення політичного впливу на молодь. В вузах серед частини студентів, на жаль, знайшли відгук ідеї екстремістського крила Руху, Спілки незалежної української молоді” [8]. Ця інформація є цінним джерелом про зміст і сфери діяльності, вплив на хід подій місцевого значення студентства і інших організацій на Вінниччині в цілому, поширення їх громадсько-політичної і культурно-освітньої роботи.

Істотним продовженням цих подій стала акція урочистого підняття національного синьо-жовтого прапора у м. Вінниці. Вона припала на 21 жовтня 1990 р. Прапор був освячений у Преображенському соборі, а після цього в урочистій ході віднесений на площу перед міськвиконкомом, або площу, як її тоді називали, “Свободи”, де і був самотужки встановлений активістами Руху, УРП, козацтва, студентства. Встановлення прапора, який згодом стане державним прапором незалежної країни, стало символічною і великою подією місцевого рівня. Ця подія стала виявом державницької позиції, зростання національної свідомості народу. 23 жовтня 1990 р. ВР УРСР ухвалила рішення про скасування 6-ї статті Конституції про керівну роль партії, а також відставку В. А. Масола у зв’язку з його заявою, щодо цього свій внесок зробив і студентський рух. Не можна не згадати про роль і значення Руху в перебігу перетворень у республіці, причому саме активісти-рухівці у Вінниці сприяли розгортанню національно-демократичного руху, більша частина студентської молоді приєдналася до гасел Руху, а частина стала його дієвими членами. Рух як широка коаліція національно-демократичних сил значною мірою ініціював процес створення Української держави: він був породжений вибухом громадської активності на хвилі національного відро-

дження 1988–1991 років; акумулював ідею суверенності та незалежності України, зробивши її першочерговою [9].

Акції солідарності з голодуючими в Києві розпочали у місті студентський рух за підтримку курсу на демократизацію суспільства, засвідчили чітку громадянську позицію студентської молоді, бажання приєднатися до опозиції в боротьбі за державність і незалежність України. Актуальність розглянутого в статті питання не викликає сумнівів в контексті розбудови молоді Української держави, яка однак має стародавні історичні корені на терені України, суть його полягає у історичній традиції і відповідальності української інтелігенції за майбутнє нації. Недавні події Помаранчевої революції стали підтвердженням цьому. Студентство вкотре засвідчило вірність державотворчим традиціям України, демократичним ідеалам, виявило мужність у боротьбі за долю власного народу і держави. Тема в цілому є широкою для проведення наукових і іншого характеру досліджень, приклади доцільності її вивчення варто шукати в нашій історії, щоб остаточно позбутися сумнівів на цей рахунок. Тому завдання перед українськими істориками і іншими науковцями стоїть колосальне: повернути до сторінок літопису Вітчизни теми, які були заборонені в свій час, пролити світло на ряд питань, які ще чекають на своє фундаментальне вивчення, щоб зберегти пам'ять про справи попередників.

Література

1. Гарань О. В. Убити Дракона. З історії Руху та нових партій України. — К.: Либідь, 1993. — С. 129.
2. Верстюк В., Дзюба О., Репринцев В. Україна від найдавніших часів до сьогодення. Хронологічний довідник. — К.: Наукова думка, 1995. — С. 22.
3. Підписи солідарності // Комсомольське плем'я. — 1990. — 18 жовтня. — С. 1.
4. Що вимагають студенти? // Вінницька правда. — 1990. — 18 жовтня. — С. 1.
5. Страйкують майбутні педагоги // Комсомольське плем'я. — 1990. — 18 жовтня. — С. 1.
6. ДАВО, ф. 136, оп. 88, спр. 1, арк. 111.
7. ДАВО, ф. 136, оп. 88, спр. 1, арк. 121.
8. ДАВО, ф. 136, оп. 88, спр. 14, арк. 21.
9. Гончарук Г. І., Шановська О. А. Національна ідея і Народний Рух України: Монографія. — Одеса: Астропринт, 2004. — С. 112–113.